

Emina Živković

Demokratija u diktaturi

Ključno pitanje

U kojoj mjeri diktatura pokazuje snagu / slabost države?

Tema

Radionica se bavi političkim pitanjima u Kraljevini SHS za vrijeme diktature kralja Aleksandra i uticajem političkih činilaca na svakodnevni život običnih ljudi. Obuhvata period od 1929. do 1934. Ova tema je odabrana zato što se u našim udžbenicima pitanje ne obrađuje na ovaj način, kao i zbog toga što su neki politički problem slični današnjim. Takođe, prva polovina 20. vijeka jeste bila obilježena konstantnom borbom između demokratije i diktature u cijelom region.

Ishodi

- Učenici će prepoznati vezu između političkih prilika i uvođenja diktature.
- Učenici će analizirati istorijske izvore i na osnovu analize formulisati zaključke.
- Učenici će uočiti veze između uvođenja diktature i položaja običnih ljudi.

Ciljevi

- Kritičko razumijevanje kompleksne prirode prošlosti.
- Razumijevanje svijeta danas.
- Razvijanje istorijske svijesti.
- Razvijanje empatije.
- Uočavanje uzročno-posljedičnih veza.

Uputstva za predavača:

Aktivnost 1: Nastavnik čita Uvod, a zatim izvore kojima će objasniti kontekst radionice (državni simboli, himna, zastava, ustav, mapa i pitanja koja bi trebalo da pomognu učenicima, vodeći ih ka konačnoj diskusiji).

Aktivnost 2: Nastavnik će podijeliti učenike u tri grupe.

I grupa: Diktator i administracija,

II grupa: Obični ljudi,

III grupa: Strani predstavnici.

Učenici će učestvovati u *rolepleju*, će svaka grupa napraviti izvještaj za predstavnike Društva naroda, koji su došli da se raspitaju o situaciji u Kraljevini SHS.

Aktivnost 3: Grupni rad

Aktivnost 4: Diskusija

Pitanja:

1. U kojoj mjeri diktatura predstavlja snagu ili slabost države?
2. Postoji li razlika u demokratiji danas i u prošlosti?
3. Ko nosi teret diktature?

45
minuta

Uvod

Kraljevina SHS je osnovana poslije Prvog svjetskog rata od oblasti koje su imale različita kulturna naslijeđa. Razlike, nacionalne, ekonomske, kulturne ! opterećivale su državu do tačke u kojoj parlament postaje potpuno disfunkcionalna institucija i mjesto političkih atentata. Sve ovo je isprovociralo kralja da donese, za to vrijeme uobičajnu, *Odluku o proglašenju diktature*. Njegovo objašnjenje je bilo da želi da spriječi eskalaciju haotične situacije u svojoj zemlji, dok je većina političara primila ovu odluku kao političko nasilje.

Izvor 1

Nacionalni simboli Kraljevine Jugoslavije

*Bože pravde, ti što spasi,
od propasti do sad nas!
Čuj i odsad naše glase
i od sad nam budi spas!*

*Ljepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
da bi večno sretna bila!*

*Naprej zastava slave,
Na boj junaška kri,
Za blagor očnjave
Naj puška govori!*

*Bože pravde, ti što spasi,
od propasti do sad nas!
Čuj i odsad naše glase
i od sad nam budi spas!*

National symbols, Mozaik
proslosti, Bigz 2010

Izvor 2

Karta Evrope na kojoj je obilježeno đe se nalazila Kraljevina SHS.

http://sh.wikipedia.org/wiki/Kraljevina_Jugoslavija, 5.03.2012.

Izvor 3

Vidovdanski ustav – članovi Ustava koji kralju daju široka ovlaštenja

Član 46

Zakonodavnu vlast vrši Kralj i Narodna skupština zajednički.

Član 47

Upravnu vlast vrši Kralj preko odgovarajućih ministara, po naredbi ovog Ustava

Član 49

Kralj potvrđuje i proglašava zakone, postavlja državne činovnike i daje vojne činove po odredbama zakona. Kralj je vrhovni zapovednik sve vojne sile.

Član 51

Kralj predstavlja državu u svim njenim odnosima sa drugim državama. On proglašava rat i zaključuje mir.

Član 52

Kralj saziva Narodnu skupštinu (...). Kralj ima pravo da raspusti Narodnu skupštinu.

član 55

Kraljeva je ličnost neprikosnovenjena. Kralju se ne može ništa u odgovornost staviti niti Kralj može biti tužen. Ovo ne vredi za Kraljevo privatno imanje.

Price iz XX veka, Platoneum, 2002.

Izvor 1

Administracija i korupcija iz perspektive britanskoga ambasadora

1928, (...) u svim pokrajinama čuje se sveopšti zahtev za ravnopravnost sa Srbijom (sasvim je izvesno da ni beogradskim vlastima nije lako da pregovaraju sa neodgovornim demagozima koji kontrolišu hrvatske seljačke mase), ali su i centralistički uticaji (...) omeli sprovođenje bilo kakvih zakonodavnih ili praktičnih upravnih reformi (...) i stvorili nezadovoljstvo koje je svom žestinom planulo nakon letošnjih ubistava u skupštini.

(...) U proteklih 10 godina obrazovalo se u Beogradu 25 vlada, i sve su se one bavile sitnom lokalnom politikom koja predstavlja glavnu rasonodu na Balkanu, umesto da se suoče sa hitnim problemom sređivanja prilika u zemlji.

Zivko Avramovski, "Britanci u Kraljevini Jugoslaviji", Zagreb, 1988.

Izvor 2

Nepismenost prikazana po banovinama

Banovina	Čitaju i pišu		Ukupno	Čitaju		Ukupno	Nepismeni
	M	Ž		M	Ž		
Dravska	94,13%	92,41%	93,23%	1,80%	1,23%	1,23%	5,54%
Drinska	56,37%	18,56%	37,49%	0,32%	0,42%	0,40%	62,11%
Dunavska	82,03%	59,67%	70,52%	0,45%	0,77%	0,61%	28,87%
Moravska	60,76%	16,01%	37,70%	0,41%	0,27%	0,34%	61,96%
Primorska	55,48%	29,37%	42,08%	0,41%	0,51%	0,46%	57,46%
Savska	80,06%	63,78%	71,60%	0,37%	1,07%	0,73%	27,67%
Savska	80,06%	63,78%	71,60%	0,37%	1,07%	0,73%	27,67%
Vardarska	43,89%	14,32%	28,84%	0,41%	0,18%	0,30%	70,86%
Vrbska	39,73%	13,95%	27,09%	0,38%	0,24%	0,31%	72,60%
Zetska	50,69%	16,69%	33,50%	0,51%	0,41%	0,46%	66,04%
Beograd	92,66%	84%	88,69%	0,24%	0,68%	0,44%	10,87%
Ukupno	67,31%	42,90%	53,83%				44,51%

Illiteracy, Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918'1941, II, str. 192*

Izvor 3

Ukupan broj nepismenih u Kraljevini Jugoslaviji

U nekim krajevima nepismenost je bila veća od 80%, taj procenat činile su uglavnom žene.

Samo četvorogodišnje osnovne škole bile su obavezne prema važećim zakonima.

U cijeloj državi su postojala samo tri univerziteta: u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, a po jedan fakultet postojao je u Skoplju i Subotici.

NEPISMENI	
1921	1931
51,5%	44,0%

Illiteracy, Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918'1941, II, str. 192*

Izvor 4

Kako nepismenost vidi britanski ambasador u Kraljevini SHS, godina 1925.

Visok stepen neobrazovanosti u južnim pokrajinama je osnovno pitanje kome se posvećuje pažnja, a osnovne škole ne otvaraju se jedino vladinom inicijativom već i privatnim uplatama seljaka. Procenjuje sa da u Bosni i Makedoniji školu pohađa dva puta više učenika nego pre 7 godina.

State initiatives, Živko Avramovski, "Britanci o Kraljevini Jugoslaviji" - godišnji izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu - 1986, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Globus, Zagreb

Izvor 5

Ubistvo u Skupštini

20. juna 1928. Puniša Račić je sa skupštinske govornice pucao iz pištolja u Pavla Radića, Stjepana Radića, Đuru Basariceka, Ivana Grandu i Ivana Pernara. To je bio povod za uvođenje diktature.

http://en.wikipedia.org/wiki/Stjepan_, 28.03.2012

Izvor 6

Proklamacija o diktaturi

(...) Nastupio je čas kada između Naroda i Kralja ne može i ne sme biti više posrednika.

(...) Parlamentarizam, koji je kao političko sredstvo po tradicijama od Moga nezaboravljelog Oca, ostao i Moj ideal, počele su zaslepljene strasti zloupotrebjavati u toj meri, da je postao smetnja za svaki plodni rad u državi (...).

Umesto da parlamentarizam razvija i jača duh narodnog i državnog jedinstva on – ovakav, kakav je – počinje da dovodi do duhovnog rasula i narodnog razjedinjavanja (...).

(...) Radi toga rešio sam i rešavam, da Ustav Kraljevine SHS od 28. juna 1921. g. prestane važiti.

Narodna skupština (...) raspušta se.

Priče iz XX veka, Platoneum 2002.

Pitanja:

1. Koje su prepreke u razvoju demokratije u zemlji sa ovakvom obrazovnom strukturom?
2. Kakva je bila politička situacija u Kraljevini?
3. Šta su kralj i administracija htjeli da postignu?
4. Koji su bili kraljevi argumenti?
5. Da li bi danas bilo moguće uspostaviti ovakav vid kontrole?

Izvor 1

Roza Budaji odbija da okači zastavu na svoju kuću za kraljičin rođendan

Odeljenje državne tajne policije u Somboru

Zavedeno 06. 06. 1925.

Poglavarstvu državne tajne policije

Ovom odeljenju čast je izvestiti vas sledeće:

Na dan 27. januara ove godine, a na rođendan Njenog Veličanstva Kraljice Marije, Roza Budaji sa stanom u Ulici Svetozara Miletića br. 21 nije htela da istakne barjak na svojoj kući u ime Svečanosti, ali gradska policija poznavajući je da je rđavo prema Srbima naklonjena, naredila joj je da odmah kuću okiti barjakom. Ali čim su se policajci udaljili, Roza se ovako izrazila: „Makar kakvo đubre i bitanga dođe ovamo i moramo da ih svetkujemo”.

Kapetanija je odmah stvar predala državnom tužiocu.

Rozina prica, AJ, fond 37 Milan Stojadinovic, fascikla 4.

Izvor 3

U zatvor zbog vica

Okružni sud u Čačku 31. decembra 1931, obrazlaže odluku o proglašenju krivice optuženih Milivoja Milovanovića, Jevresina Milovanovića, Koste i Milosave Vujović iz Lučana, Srez dragačevski.

Krivi su što su (...) u nameri da uzrokuju neraspoloženje protiv političkog i socijalnog poretka u zemlji pronosili po selu lažna tvrđenja da je Njegovo Veličanstvo kralj uzeo deset godina bolovanja, a predsednik vlade, g. Petar Živković pet godina bolovanja i da su oba otišla iz zemlje, te ovim postupkom učinili prestup protiv javnog poretka u državi predviđen i kažnjiv po članu 4 Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Sud ih osuđuje svakog sa po 15 dana zatvora (...), sem kazne zatvora propisana je i novčana kazna od po 100 dinara u korist Fonda za podizanje i popravljavanje kaznenih zavoda (...).

Obrazloženje presude:

Za optuženog Jevrema: što, kada mu je optuženi Milivoje o Nj.V. Kralju i predsedniku vlade govorio da su dobili bolovanje i otišli iz zemlje, on, optuženi Jevrem nije smeo da glasove dalje prenosi, već je trebalo da čuti, a on naprotiv, otišao je i o tome se raspitivao kod opštinske sudnice (...).

AJ, 74-12-23.

Izvor 2

Kako prolaze oni koji misle drugačije

Kazna za agitaciju-preseljenje, prema dokumentu Ministarstva prosvjete, Odeljenje za osnovnu nastavu, 08. 11. 1931, Beograd

Pomoćnik Ministarstva unutrašnjih poslova piše dopis Ministarstvu prosvete, 06. 10. 1931.

Prema izveštaju načelnika Pečkog sreza: Aco Đukanovic, učitelj u Djumnovom selu, i Rajko Jovanović, učitelj u Vitimirici, Srez pečki, nisu pristaše današnjeg režima, oni javno agituju i nagovaraju birače da ne izađu na glasanje. Ne bude li bilo opozicione liste (...) Molim da se oni hitno premeste u neko drugo mesto van Sreza pečkog.

Ministarstvo prosvjete riješilo je ovaj problem premještanjem pomenutih učitelja.

Prema dokumentima iz Ministarstva za obrazovanje, 8. 11. 1931, Beograd

Izvor 4

Ismijavanje kralja – kazna izbacivanje iz škole

Izveštaj Ministarstvu pravde, septembar 1933, Beograd.

Prijavljen je Radulović Boško iz Cetinja, da je na dan 16. marta u učionici šestog razreda gimnazije za vreme predavanja profesora Lopičića Blaže o sunčanom satu, kada je ovaj rekao da je za to potrebna jedna daska, on se ironično nasmejao i pokazujući na sliku Nj.V. Kralja, rekao: Zašto ne bismo upotrebili ovu sliku, gospodine profesore.

Pismenim upisom u školski dnevnik dokazano je delo inkriminacije, ali s obzirom na okolnost da je osumnjičeni za ovo delo kažnjen isključenjem iz svih gimnazija za svagda i da je maloletnik, to se oslobađa svake kazne.

AJ, fond 63, fas.br. 96/1933

Izvor 5

Nadzor nad opozicijom

Izveštaj Načelstva Sreza posavskog, 10. oktobra 1933, Umka, Kraljevskoj banskoj upravi, Novi Sad

U smislu Vašeg naređenja od 11. septembra 1933. g. čast mi je podneti imena državnih činovnika koji prilikom opštinskih izbora nisu glasali ili su glasali za opozicione liste, i to:

Katanić Boško, učitelj osnovne škole u Umci, glasao za opozicionu listu, iako mu je diskretnim putem stavljeno do znanja da treba pomoći i glasati nacionalnu listu (...). Katanić je ranije pripadao Komunističkoj partiji i od tada se nad njegovim radom vodi strogi nadzor (...).

Petković Ljubiša, učitelj osnovne škole u selu Mislođinu, nije uopšte glasao. A za vreme izborne kampanje živo je radio za opozicionu listu. Inače, Petković je poznat kao protivnik režima (...) moli se da se sa teritorije Sreza ukloni.

AJ, fond 66, fas.br. 14, jed. opisa br.37

Izvor 6

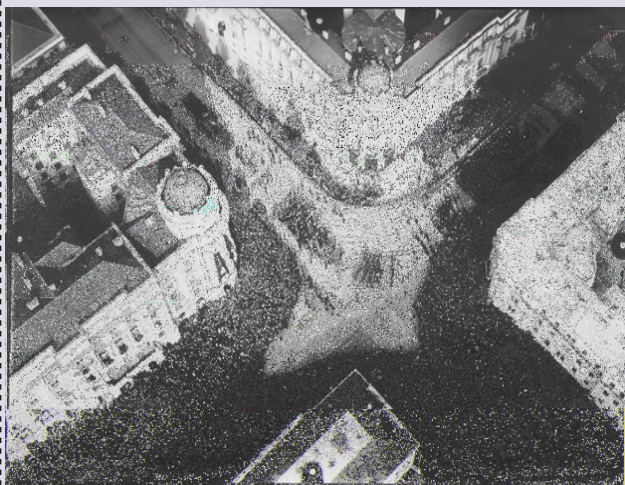
Anegdota iz vremena diktature kralja Aleksandra

U našem susjedstvu živio je jedan trgovac, poznat kao „veliki“ HSS-ovac. Često je u javnosti pogrdnim riječima kritizirao režim. Onda bi ga odveli u policijsku postaju, malo bi ga ispitivali i gnjavili, pa bi ga pustili. I tako svako malo. Imao je tri sina i kćer. Treći mu se sin rodio 1929, nakon ubojstva Stjepana Radića i uvođenja diktature kralja Aleksandra.

Tom zadnjem sinu je dao ime Aleksandar na opće čuđenje poznanika. Kad su ga pitali što mu je bilo da sinu nadjene ime omraženog kalja odgovorio je u svom stilu: „Da mu mogu slobodno j... mater“. (To u našem žargonu znači – psovati). Tako su se svi u gradu smijali kad bi on vikao na sina i psovao ga punim imenom.

Svjedočenje M.J. iz Dubrovnika 1930

Izvor 7

Sahrana NJ. V. kralja Aleksandra

King's funeral, Black-white Belgrade, (5.04.2012).

Izvor 8

Narod plače na kraljevoj sahrani.

<http://www.pogledi.rs/diskusije/viewtopic.php?t=18563&sid=8c22c4cf298f28e689db13bd0c012b4b>

Pitanja:

1. Zašto Roza nije htjela da postavi državnu zastavu?
2. Da li je moguć otpor bez obrazovanja?
3. Koja je pozicija običnog čovjeka u diktaturi?
4. Ko pruža otpor?
5. Koje slobode su bile uskraćene? Kako je to uticalo na živote ljudi?

Izvor 1

Administracija i korupcija

1925.

Uprava u ovoj zemlji je neefikasna, loše organizovana i korumpirana. Dok je u predratnoj Srbiji bilo 40 000 državnih službenika, njihov broj je od rata na ovamo povećan na 280 000, iako Jugoslavija ima svega tri puta više stanovnika od predratne Srbije (...). Korupcija cveta od najvišeg do najnižeg nivoa.

Zivko Avramovski, "Britanci u Kraljevini Jugoslaviji", Zagreb, 1988..

Izvor 2

Pogled sa visine, stanje u susjednim zemljama

1925.

(...) Možda će proći dosta vremena pre nego sto iščezne nezdrava atmosfera u Beogradu, i teško možemo očekivati da će jedna balkanska država usvojiti efikasne metode zapadne civilizacije, osim ako ne dođe do postepenog jačanja evropske kulture. Međutim, možemo smelo tvrditi da, kako po svojim međunarodnim odnosima tako i po svojoj unutrašnjoj situaciji ova zemlja stoji bolje od svojih suseda.

Zivko Avramovski, "Britanci u Kraljevini Jugoslaviji", Zagreb, 1988..

Izvor 3

Evropske zemlje koje su u međuratnom periodu uvele diktaturu

Evropa između dva svjetska rata sastojala se od ukupno 29 država. Godine 1920, sve ove zemlje, osim tri, mogle su se opisati kao demokratije. Do kraja 1938, ne manje od 16 ovih država postale su diktature. Njihovi lideri imali su apsolutnu moć koja je bila iznad bilo kog ustavnog ograničenja.

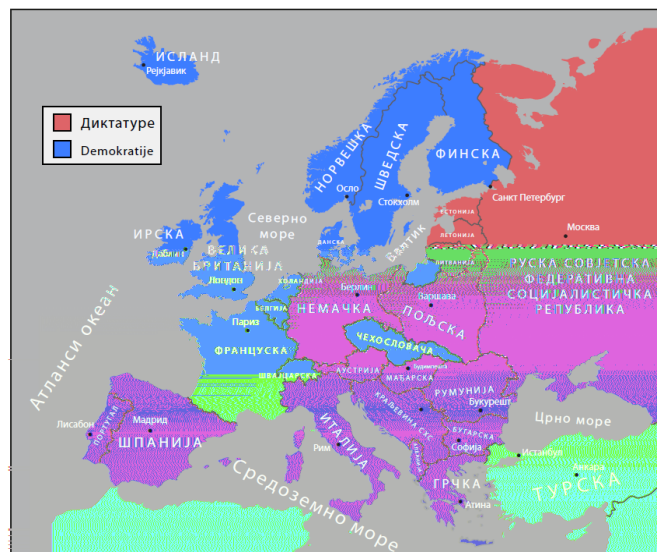
Od preostalih 12 demokratija, sedam se raspalo u periodu 1939! 1940. Tako je krajem 1940. u Evropi nedimuto preostalo samo pet demokratija: Velika Britanija, Irska, Švedska, Finska i Švajcarska.

Diktature su uspostavljene u Mađarskoj (1920), Poljskoj (1926), Austriji (1932), Litvaniji (1926), Latviji (1934), Estoniji (1934), Albaniji (1928), Jugoslaviji (1929), Bugarskoj (1934), Rumuniji (1938), Grčkoj (1936), Španiji (1923! 1929, i poslije građanskog rata), Portugalu (1932).

S.J. Lee, *The European dictatorship 1918-1945*, London 1987, 1-3.

Izvor 4

Na karti su prikazane sve evropske države koje su u međuratnom period uvele diktaturu

L
C
P

ž
ž

Izvor 5

Reakcija na diktaturu od strane političke emigracije

5. januara navršavaju se dve godine od proglašenja vojno-fašističke diktature u Jugoslaviji. Dve godine upravljanja bez „posrednika“, neposrednog i krvavog nasilja Bele ruke i kralja, na mrak i nepravde, ugnjetavanja i pljačkanja. Dve godine strašnog vojno-policijskog terora, masovnih ubistva, srbizacije i silom stvaranja jedne nacije, na denacionalizaciju i kolonizaciju i pljačkanje porobljenih nesrpskih naroda u Makedoniji, Kosovu, Crnoj Gori, Hrvatskoj i dr.

Zbog toga, 18-godišnji režim Beograda u Makedoniji je jedan krvavi teror masovnih ubistva i nacionalnog ugnjetavanja. Hiljade Makedonaca pali su od metka ili noža od organa vlasti. Desetice hiljada bili su uhapšeni, inscenirano preko desetine političkih procesa, desetine smrtnih presuda izrečenih nad Makedoncima. Zatvaraju se škole, zabranio se maternji jezik, posrbila su se porodična imena i prezimena. Strašna korupcija i pljačka caruju u Makedoniji (...).

Македонско дело бр.128 1931 год,

Pitanja:

1. Kako je britanski ambasador vidio situaciju u Kraljevini?
2. Koji su problemi današnjice slični problemima iz tog perioda?
3. Kako bi ti riješio ove probleme (bez uvođenja diktature)?
4. Kakva je bila politička klima u ostalim evropskim zemljama?